

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Застосування методів юридичної герменевтики в інтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України

А. Головін

Голова Конституційного Суду України

У статті розглядаються засади інтерпретаційної діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні в контексті застосування сучасної наукової методології дослідження юридичних текстів — юридичної герменевтики. Особливу увагу приділено аналізу діяльності Конституційного Суду України щодо захисту прав і свобод громадян при розгляді справ за конституційними зверненнями про офіційне тлумачення Конституції та законів України.

Ключові слова: класична герменевтика, юридична герменевтика, гносеологія, правова експертиза, епістемологія, інтерпретація, герменевтичні канони, герменевтичне коло, конституційний контроль, методи лінгвістики, методи філософії, правоінтерпретація, рефлексія, теорія інтерпретації, офіційне тлумачення, юридичний термін.

Як зазначається в юридичній літературі, суть юридичної герменевтики (грец. *hermeneuo* — пояснюю, тлумачу) полягає насамперед у «тлумаченні правового змісту того чи іншого чинного закону стосовно конкретних умов, даного випадку»¹.

Ця наукова методологія досить молода, вона утворилася на базі класичної герменевтики, яка у первісному значенні виникла як «напрямок наукової діяльності, пов'язаний з дослідженням, поясненням, тлумаченням філологічних, а також філософських, історичних і релігійних текстів. У давньогрецькій філології та філософії — з тлумаченням Біблії, екзегезою; у протестантській теології — з інтерпретацією священних текстів у їх полеміці з католицькими богословами»².

Засновником сучасної герменевтики вважають німецького філософа і теолога Ф. Шлейєрмахера³, який заклав основи герменевтики як загальної теорії інтерпретації. Він розглядав герменевтику як метод усіх наук про дух (гуманітарних наук), доводячи, що за допомогою психологічного «вживання» можна проникнути у внутрішній світ авторів давніх текстів, будь-яких історичних діячів і на цій основі реконструювати історичні події, зрозуміти їх глибше, ніж їх усвідомлювали самі учасники цих подій.

¹ *История философии* / Под ред. В. П. Кохановского, В. П. Яковлева. — 6-е изд. — Ростов н/Д: Феникс. — 2008. — С. 301.

² *Барихин А. Б. Большая юридическая энциклопедия* / А. Б. Барихин. — М.: Книжный мир. — 2010. — С. 175.

³ *Фридрих Даниель Ернст Шлейєрмахер* (нім. Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher; 1768–1834) — німецький філософ, теолог і проповідник.

Юридична герменевтика своїм розвитком та становленням зобов'язана перш за все Х.-Г. Гадамеру¹, який вважав, що для неї, як і для теологічної, основоположним фактором є протистояння між текстом-джерелом права (законом) і текстом, що є результатом його застосування в конкретній ситуації тлумачення (судовий вирок, рішення органу влади)².

На наш погляд, украї важливим у цьому визначенні є посилання вченого на необхідність урахування під час тлумачення «конкретної ситуації». З цього випливає, що для правильного розуміння змісту тексту відповідно до поставлених у конституційному поданні (зверненні) питань орган конституційної юрисдикції повинен у кожний момент у кожній конкретній ситуації розуміти його по-новому і по-іншому.

Таким чином, інтерпретаційна діяльність не може обмежуватися дослідженням виключно наданого тексту, а повинна здійснюватися із застосуванням методів як лінгвістики, так і філософії, зокрема подвійної і потрібної рефлексії (від лат. *reflexio* — звернення назад), за якими об'єктом пізнання може бути сам спосіб пізнання (гносеологія), а також знання (епістемологія), думка або вчинок. Тобто інтерпретації підлягає не лише текст, а і його автор, і конкретна історична ситуація.

Цю наукову концепцію у принципі підтримує й професор А. Колодій. Він відносить юридичну герменевтику до однієї з головних доктрин теорії природного права, трактуючи його як таке, що історично розвивається і є «справедливим для даного часу». Вчений вважає, що природне право впливає з ідеї права або справедливості, яка передбачає рівність індивідів, їх безпеку, відсутність щодо них сваволі тощо. Ідея права (сфера належного), тобто його основні правоположення і принципи, є загальною, надпозитивною, істотною для цього часу і приводиться у відповідність до можливого фактичного (життєвого) порядку речей (сфери реального). На його думку, категорія праворозуміння — першоджерельна у юридичній герменевтиці. Вона означає не просто пізнання права, а процес, завдяки якому на «ґрунті «живої історичної мови» відбувається становлення конкретного історичного права. Юридична герменевтика тлумачить право як продукт герменевтичного праворозуміння, яке конструюється засобами мови»³.

Юридична герменевтика, додає А. Бернюков, — це потужний методологічний напрям юриспруденції, в центрі дослідження якого перебуває процес інтерпретації змістів правової реальності у всій різноманітності її проявів⁴.

¹ Гадамер Ханс-Георг (нім. Hans-Georg Gadamer; 1900–2002) — німецький філософ, один з найбільш значних мислителів другої половини ХХ сторіччя, відомий насамперед як засновник «філософської герменевтики».

² Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: пер. с нем. / Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. — М.: Прогресс. — 1988. — С. 321.

³ Колодій А. М. Герменевтика юридична. Законодательная база // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=37240>.

⁴ Бернюков А. М. Юридичне мислення як гносеологічна основа правової герменевтики / А. М. Бернюков // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 36. наук. праць. — 2006. — Вип. 3. — С. 386.

Таким чином, нині юридична герменевтика є самостійним методологічним напрямом, предметом якого є способи з'ясування, роз'яснення змісту (тлумачення) та викладу правової норми (юридична техніка).

О. Гермаш також відносить до предмета юридичної герменевтики «правову експертизу юридичних текстів як спеціальну сферу знань про виправлення їх вад»¹. Стосовно тези про «виправлення вад», то з цим навряд чи можна погодитися, оскільки виправлення вад юридичної норми за загальноновизнаними правилами належить до повноважень органу, який цю норму запровадив. До функцій експертного дослідження юридичних текстів (правової експертизи) належить визначення відповідності досліджуваного юридичного тексту (правової норми) певним критеріям (вимогам Конституції, законів, ustalеним правилам побудови та редакційно-лексичного оформлення нормативно-правових актів² тощо). Під час такого дослідження вади зазначених текстів можуть лише «виявлятися», надаватися рекомендації щодо їх усунення, однак ні в якому разі не «виправлятися».

Головним методологічним принципом герменевтики є так зване герменевтичне коло. Цей принцип, за визначенням Х.-Г. Гадамера, полягає у тому, що для розуміння цілого необхідно зрозуміти його окремі частини, але задля розуміння окремих частин вже потрібно мати уявлення про зміст цілого. Завданням юридичної герменевтики є розробка найбільш адекватних і найменш витратних способів викладу і тлумачення юридичного тексту.

Х.-Г. Гадамер також вважав, що інтерпретація (тлумачення) не є випадковим додатковим актом щодо розуміння, скоріше, розуміння завжди є інтерпретацією, відповідно інтерпретація є «експліцитною формою розуміння»³.

Вагомий внесок у розробку методології герменевтичного аналізу правових текстів зробив італійський вчений Е. Бетті⁴. Керуючись тим, що інтерпретатор повинен ретроспективно відтворити реальний процес створення тексту шляхом реконструкції послання і об'єктивації намірів автора тексту, він сформулював чотири герменевтичних канони, а саме:

– іманентності герменевтичного масштабу, який полягає у тому, що реконструкція тексту повинна відповідати погляду автора. Інтерпретатор нічого не має привносити ззовні; йому належить шукати сенс тексту, поважаючи несхожість і герменевтичну автономію об'єкта;

– тотальності герменевтичного розгляду, зміст якого полягає в тому, що єдність цілого простежується через окремі частини, а зміст окремих частин — через єдність цілого (тобто вже згадуване «герменевтичне коло»);

¹ *Гермаш О. М.* До питання про метод юридичної герменевтики // Суспільство і право. — 2009. — № 4. — С. 43.

² *Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів.* Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 року № 41 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00>.

³ *Gadamer H.* Truth and Method. — New York: Crossroads. — 1982. — P. 274.

⁴ *Betti (Betti) Emilio* (1890–1968) — італійський юрист, історик і філософ, один із провідних теоретиків герменевтики.

– актуальності розуміння, за яким інтерпретатор не може бути об'єктивним повною мірою. Реконструкція чужої думки у будь-якому випадку здійснюється під впливом власного «духовного обрію»;

– смислової адекватності розуміння, згідно з яким автор і інтерпретатор можуть зрозуміти один одного, якщо вони конгеніальні і перебувають «на одному рівні». Цей канон передбачає також уміння інтерпретатора прийняти мету об'єкта інтерпретації як свою¹.

Вивчення питань, пов'язаних із застосуванням класичних канонів юридичної герменевтики у сучасній інтерпретаційній діяльності органів державної влади, у тому числі єдиного органу конституційної юрисдикції в нашій державі, займалися такі відомі вітчизняні вчені-правознавці, як А. Колодій, О. Марченко, А. Мережко, П. Рабінович та інші.

Зокрема, як наголошує професор П. Рабінович, юридична герменевтика набуває особливої актуалізації, оскільки має чи не вирішальне значення в обґрунтуванні, оцінці природних явищ і повинна стати так званою універсальною мовою². Учений також підкреслює, що герменевтика — це загальна теорія розуміння, яка має «виходи» чи не на всі етапи та зони правового регулювання у загальнотеоретичному правознавстві. У ній нині вироблено такі поняття, положення та процедури, використання яких дозволяє піднести наукову та практико-прикладну розробку тлумачення юридичних норм на якісно новий рівень. Йдеться, наприклад, про поняття смислу, інформативності тексту та їх класифікацію залежно від цієї ж властивості, а також про такі поняття, як адекватність смислової інтерпретації, інтерпретаційна модель, інтерпретаційний «зсув», переосмислення тексту, рівень семосоціопсихологічної підготовки суб'єктів, семосоціопсихологічне групування. Наведені поняття, як вважає П. Рабінович, дозволяють, зокрема, «виявити ступінь задуму (волі) законодавця, рівень інформативності закону, ступінь підготовленості, здатності адресатів законів до їх адекватного тлумачення тощо»³.

Російський професор Д. Керімов додає, що розуміння герменевтичного прийому як особливого методу тлумачення правової норми включає не тільки буквальну розшифровку тексту норми, що тлумачиться, а й оцінку правової ситуації, супутньої реалізації цієї норми⁴.

Дійсно, використання юридичної герменевтики як методології дозволяє адекватно тлумачити зміст правових норм, забезпечує їх ефективну реалізацію. Проблема тлумачення норм права, що здійснюється різними суб'єктами інтерпретаційної діяльності, багатогранна, стосується різних аспектів життєдіяльності держави і суспільства, має теоретичну і практичну значимість.

По-перше, тлумачення інтерпретується як внутрішній розумовий процес, який здійснює особа, що застосовує норму права, внаслідок чого відбувається з'ясу-

¹ *Betti E.* *Theoria generale della interpretatione.* — Milano. — 1955. — P. 78.

² *Рабінович П.* Герменевтика і правове регулювання // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 2. — С. 62.

³ Там само. — С. 66.

⁴ *Керімов Д. А.* Методологія права (предмет, функції проблеми філософії права). — М.: Аванта+. — 2001. — С. 301.

вання її смислу (змісту) як необхідний підготовчий етап для правильного вирішення справи.

По-друге, тлумачення — це роз'яснення змісту норми, що ініціюється певними органами чи особами і має самостійний спеціальний характер та допоміжне призначення. Це роз'яснювальне тлумачення, не створюючи норм права, відіграє певну регулятивну роль, спрямовуючи юридичну практику в напрямі єдиного розуміння норм усіма, хто ними керується.

Згідно з Конституцією України офіційне тлумачення Конституції і законів України віднесено до виключної компетенції Конституційного Суду України.

Це спеціальне повноваження було вилучено з відання Верховної Ради України та передано до повноважень Конституційного Суду України з прийняттям Конституції України 1996 року. Практика діяльності органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн свідчить, що наявність повноважень щодо офіційного тлумачення правових актів характерна переважно для конституційних судів деяких пострадянських країн (Азербайджан, Молдова), а також постсоціалістичних країн Східної Європи (Болгарія).

Як зазначено з цього приводу в Рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року № 3-зп, впровадження такого конституційного припису було зумовлене переходом до нового порядку здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6 Конституції України), органи яких взаємодіють між собою на підставі конституційно закріпленої системи стримувань і противаг, здійснюючи свої повноваження у межах, встановлених Конституцією, і відповідно до законів України (частина друга статті 6 Конституції України)¹.

Повноваження Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції направлено на роз'яснення будь-якого конституційного положення, що міститься в окремій статті або в групі взаємопов'язаних між собою статей Основного Закону України. Таке тлумачення прийнято називати абстрактним, тобто таким, що виходить за межі розгляду справи за конкретним конституційним поданням (зверненням), і загальнообов'язковим для всіх суб'єктів права, які здійснюють застосування і безпосередню реалізацію конституційних норм. Водночас надання офіційного тлумачення законів України як сфера інтерпретаційної діяльності органу конституційної юрисдикції, як правило, пов'язується з реалізацією його повноважень з вирішення конкретних справ та визначається як казуальне².

На наш погляд, такий поділ не повною мірою відповідає суті інтерпретаційної діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні, оскільки:

– рішення Конституційного Суду України є остаточними та обов'язковими до виконання на всій території держави. При цьому витлумачена Конституційним

¹ Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року № 3-зп у справі щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України // Офіційний вісник України. — 1997. — № 29. — С. 85.

² Кравець І. А. Конституційна герменевтика: поняття, ознаки та роль у реалізації Конституції // Новосибірськ: вид. Сиб. Акад. Держ. служби. — 2010. — С. 19.

Судом України правова норма повинна застосовуватися всіма органами державної влади виходячи виключно з цього тлумачення у всіх аналогічних випадках, а не тільки в контексті розглянутої ним справи;

– ці рішення та сформульовані у них правові позиції мають прецедентні властивості, що апіорі виключає будь-яку їх казуальність.

Законом України «Про Конституційний Суд України» передбачено, що Конституційний Суд України здійснює тлумачення положень Конституції та законів України за конституційними поданнями та конституційними зверненнями. Суб'єктами конституційного подання з цих питань є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, а суб'єктами конституційного звернення — громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

Цим же Законом встановлено вимоги, за якими підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України є необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації їх положень, підставою для конституційного звернення — наявність неоднозначного застосування положень Конституції та законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

Отже, у першому випадку законодавець практично розкриває зміст офіційного тлумачення, яке де-факто ототожнюється ним зі з'ясуванням або роз'ясненням, офіційною інтерпретацією правових норм. Хоча в іншому випадку такого роз'яснення не надано, і це, на наш погляд, пояснюється іншим смисловим навантаженням норми та конфігурацією її викладення.

В етимологічному розумінні терміни «тлумачення» («визначення змісту, роз'яснення, з'ясування суті чого-небудь; надання якогось пояснення»)¹ та «інтерпретація» (лат. *interpretatio* — роз'яснення, тлумачення) є синонімами. Однак, як свідчить аналіз рішень Конституційного Суду України, вони, зазвичай, не підміняють одне одного, а застосовуються у певному, вже традиційно визначеному порядку.

Зокрема, вислів «офіційне тлумачення» використовується у рішеннях у справах як за конституційними поданнями, так і за конституційними зверненнями для кваліфікаційного визначення типу проведеного дослідження. Наприклад, «до Конституційного Суду України звернувся громадянин Стріхар В. В. з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 116, 117, 237¹»² або «Верховний

¹ *Lingvo Online* — безкоштовний онлайн-словник // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk>.

² *Рішення* Конституційного Суду України від 22 лютого 2012 року № 4-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу // *Офіційний вісник України*. — 2012. — № 18. — Ст. 662. — С. 26.

Суд України звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України»¹ тощо.

Слово «інтерпретація», як правило, вживається в актах Конституційного Суду України як визначення підстави для розгляду справи. Наприклад, «практичну необхідність в офіційній інтерпретації, роз'ясненні Конституційним Судом України зазначених положень Кодексу 1960 року щодо їх дії в часі Верховний Суд України обґрунтовує численними клопотаннями осіб, засуджених за особливо тяжкі злочини»² або «підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність в офіційній інтерпретації положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення «збалансованість бюджету», використаного в частині третій цієї статті»³ тощо.

Стосовно двох інших термінів «з'ясування» та «роз'яснення», застосованих у диспозиції статті 93 Закону України, слід зазначити, що згідно з юридичною літературою поняття «тлумачення права» охоплює єдність двох процесів: 1) усвідомлення (з'ясування) і 2) роз'яснення змісту правової норми.

Зокрема, з'ясування або усвідомлення — це внутрішній інтелектуальний процес суб'єкта інтерпретації зі встановлення змісту правової норми, що не виходить за межі його свідомості, тобто з'ясування змісту норми для себе. Натомість роз'яснення — це виражене у формі, доступній для інших осіб, вербальне або документальне (письмове) встановлення змісту правової норми для інших осіб.

Це методологічне герметевтичне правило застосовується в рішеннях єдиного органу конституційної юрисдикції. Зокрема, слово «з'ясування» вживається в аспекті конкретизації питань, порушених перед Конституційним Судом України. Наприклад, у Рішенні від 25 жовтня 2000 року № 12-рп/2000 зазначено, що «громадянка Стешина Р. А. звернулась до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення поняття «зона відчуження», що вживається у статті 2 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», зокрема щодо з'ясування питання ...» Конституційний Суд України вирішив, що «положення «зона відчуження — це територія, з якої проведено евакуацію населення в 1986 році» пункту 1 частини другої статті 2 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» в аспекті питань, порушених у конституційному зверненні громадянки Стешиної Р. А., слід розуміти так:

¹ Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 18-рп/2011 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України // Офіційний вісник України. — 2011. — № 100. — Ст. 3666. — С. 47.

² Рішення Конституційного Суду України від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 2. — С. 7.

³ Рішення Конституційного Суду України від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008 у справі про збалансованість бюджету // Вісник Конституційного Суду України. — 2009. — № 1. — С. 42.

зоною відчуження є територія, що з 26 квітня 1986 року охоплює ту частину радіаційно небезпечних земель, рівень забруднення яких зумовив необхідність евакуації населення у 1986 році на підставі відповідних актів органів державної влади, незалежно від часу прийняття цих актів та проведення евакуації¹, тобто надав повне та однозначне письмове роз'яснення питання.

Такий порядок застосування синонімів у інтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України відповідає одному з основних правил герменевтики, за яким усталені терміни повинні мати чітко визначений зміст та чітко визначені межі дефініцій, вживання синонімів для заміни один одного є небажаним, а інколи і неприпустимим, оскільки обумовлює необхідність додаткового роз'яснення.

Це кореспондується із загальновизнаним визначенням самого поняття «термін» (від лат. *terminus* — межа, кордон) — «слово або словосполучення, яке точно і однозначно визначає чітко окреслене спеціальне поняття будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери. На відміну від слів загальної лексики, які часто є багатозначними та мають емоційний відтінок, терміни в межах сфери застосування є однозначними і позбавлені експресії»². Відповідно юридичний термін — це слово чи словосполучення, використане в законодавстві, що є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точний і визначений зміст, вирізняється смисловою однозначністю та функціональною стійкістю.

З цього приводу російський учений-правознавець А. Піголкін підкреслює, що особливості правової термінології визначаються характерними ознаками самого права, до яких прийнято відносити системність, що передбачає тисний взаємозв'язок між термінами, їх внутрішньою відповідністю і узгодженістю³.

Як зазначалося, характерною ознакою юридичної герменевтики, за висловом А. Колодія, є надання роз'яснення тексту правової норми, яке є «справедливим для даного часу» або, за Х.-Г. Гадамером, враховує «конкретну ситуацію», що стосовно інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, зокрема, означає:

— по-перше, до його повноважень не належить тлумачення законів, що втратили юридичну силу⁴;

— по-друге, з втратою чинності правовою нормою, яка була предметом офіційного тлумачення Конституційного Суду України, надані ним роз'яснення її змісту перестають бути актуальними.

Наприклад, після припинення дії змін до Конституції України втратило сенс роз'яснення Конституційного Суду України щодо конституційного порядку фор-

¹ Рішення Конституційного Суду України від 25 жовтня 2000 року № 12-рп/2000 у справі про зону відчуження // Офіційний вісник України. — 2000. — № 44. — Ст. 1898. — С. 72.

² Див.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD>.

³ Піголкін А. С., Юсупов С. Н. Пути оптимизации работы над правовой терминологией // Советское государство и право. — 1983. — № 12. — С. 45.

⁴ Ухвала Конституційного Суду України від 5 червня 1997 року № 18-у // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://upiter/pls/wccu/p0062?lang=0&rej=0&pf5511=33399>.

мування коаліції депутатських фракцій у парламенті¹, оскільки в чинній редакції Основного Закону України зазначене конституційне положення взагалі відсутнє.

Натомість це правило може не застосовуватися у випадках, коли зміст роз'яснення Конституційного Суду України, базуючись на основних конституційних принципах, має, так би мовити, «універсальний характер».

Наприклад, Верховна Рада України Постановою «Про призначення чергових виборів Президента України» від 1 квітня 2009 року № 1214-VI призначила чергові вибори Президента України на неділю 25 жовтня 2009 року. У Постанові містилося, зокрема, посилання на частину першу статті 17 Закону України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 року № 474-XIV, якою визначено, що чергові вибори Президента України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Президента України.

Конституційний Суд України у Рішенні від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 зазначив, що Конституція України визначає іншу дату проведення виборів глави держави, та наголосив, що норми Основного Закону України є нормами прямої дії та за своєю юридичною силою є вищими, ніж норми законів².

Хоча у подальшому положення статті 103 Конституції України в редакції, на яку посилався Конституційний Суд України, втратили чинність, його роз'яснення лишаються актуальними, оскільки вони полягають у тому, що при обчисленні строку повноважень Президента України та визначенні дати його чергових виборів повинні застосовуватися положення чинної Конституції України, а не норми законів або інших правових актів, оскільки згідно з пунктом 7 частини першої статті 85 Основного Закону України до повноважень Верховної Ради України належить «призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією».

Слід також зазначити, що хоча інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в цілому побудована на основних принципах юридичної герменевтики, специфіка конституційного правосуддя обумовлює наявність особливих ознак, притаманних саме цій діяльності.

Зокрема, як слушно зазначає П. Рабінович, свою стрижневу діяльність — правоінтерпретацію — Конституційний Суд України реалізує «не тільки «явно» — коли здійснює тлумачення, відповідаючи на конституційне звернення, а й, так би мовити, «неявно» — коли оцінює конституційність (або ж неконституційність) законів чи інших актів. Адже такій оцінці має неодмінно передувати знову ж таки з'ясу-

¹ Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010 у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 3. — С. 44.

² Рішення Конституційного Суду України від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 17 Закону України «Про вибори Президента України» та Постанови Верховної Ради України «Про призначення чергових виборів Президента України» // Вісник Конституційного Суду України. — 2009. — № 4. — С. 7.

вання змісту (смыслу) кожного з юридичних приписів, котрі стають об'єктом співставлення: і припису конституційного, і того, що «порівнюється з першим»¹.

До цього необхідно додати те, що «неявна» інтерпретація має місце також при реалізації інших повноважень Конституційного Суду України, окрім вирішення питань конституційності законів та інших правових актів, а також надання офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Наприклад, у Висновку від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 у справі про відповідність Конституції України міжнародного договору, що вносився до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, Конституційний Суд України роз'яснив, що «термін «передача» означає доставлення особи державою до Суду, а «видача» — доставлення особи однією державою в іншу державу згідно з положеннями міжнародного договору, конвенції чи національного законодавства»².

Крім цього, вирішуючи питання про відповідність вимогам статей 157 та 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Основного Закону України, Конституційний Суд України, зокрема, роз'яснив:

— граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування фактично є пенсійним віком для цієї категорії працівників. На пенсійний вік громадян впливає низка чинників — економічний стан суспільства, рівень зайнятості, вікова структура населення тощо. Саме тому пенсійний вік, як правило, регулюється звичайними законами³;

— образа чи наклеп на Президента України можуть розглядатися не тільки як посягання на громадянські права особи, що перебуває на цьому посту, а й як прояв неповаги до Української держави та її народу в цілому⁴;

— перехідні положення Конституції України спрямовані на її запровадження в життя. Значна частина перехідних положень згодом вичерпує свою дію і має лише історичне значення⁵.

Таким чином, можна констатувати, що інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України побудована за принципом класичного герменевтичного кола, а саме: як тлумачення норми закону є неможливим без з'ясування її конституційності, так само вирішенню питання щодо конституційності цієї норми передує з'ясування її змісту.

На перший погляд, це визначення має суто теоретичний абстрактний характер, та насправді значення застосування саме цього принципу в практичній

¹ Рабінович П., Савчук Н. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект // Право України. — 2001. — № 11. — С. 22.

² Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 у справі про Римський Статут // Офіційний вісник України. — 2001. — № 28. — Ст. 1267. — С. 104.

³ Висновок Конституційного Суду України від 2 червня 1999 року № 2-в/99 у справі про внесення змін до статті 46 Конституції України // Офіційний вісник України. — 1999. — № 24. — С. 176.

⁴ Висновок Конституційного Суду України від 1 квітня 2010 року № 1-в/2010 у справі про внесення змін до статей 80, 105, 108 Конституції України // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 3. — С. 67.

⁵ Висновок Конституційного Суду України від 15 січня 2008 року № 1-в/2008 у справі про внесення змін до статей 85, 118, 119, 133, 136, 140, 141, 142, 143 Конституції України // Вісник Конституційного Суду України. — 2008. — № 1. — С. 60.

інтерпретаційній діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні важко переоцінити, особливо у сфері захисту конституційних прав громадян.

По-перше, воно свідчить про те, порушуючи клопотання про офіційне тлумачення закону або його окремих положень, суб'єкт права на конституційне подання (звернення), по суті, одночасно ініціює здійснення конституційного судового контролю цих положень чи закону в цілому. Це впливає насамперед з того, що Конституційний Суд України як гарант верховенства Конституції на території держави за своїм конституційним статусом не може тлумачити неконституційні законодавчі норми.

Тобто ще однією характерною особливістю герменевтичної діяльності Конституційного Суду України є те, що офіційне тлумачення правової норми є де-факто особливою формою конституційного контролю.

По-друге, викладене є науковим підтвердженням обґрунтованості законодавчого правила, за яким у разі, якщо під час розгляду справи про офіційне тлумачення будуть встановлені ознаки неконституційності закону або його окремих положень, Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує питання про їх конституційність.

Наприклад, під час розгляду справи за конституційним зверненням громадянина Костенка Ю. І. щодо офіційного тлумачення окремих норм Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» Конституційний Суд України установив наявність невідповідності Конституції України положення абзацу шостого статті 2 цього закону та, керуючись, зокрема, частиною другою статті 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», визнав його неконституційним¹.

Так само, розглянувши справу за конституційним зверненням громадянки Галкіної З. Г. щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», Конституційний Суд України визнав неконституційним положення цього Закону, згідно з яким «забороняється розірвання фізичними та юридичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовниками завершеного об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва за умови, що за такими договорами здійснено оплату 100 відсотків вартості об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва»².

Побудована на основних засадах юридичної герменевтики та специфічних особливостях конституційного правосуддя правоінтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України є важливим елементом як вітчизняного судового кон-

¹ Рішення Конституційного Суду України від 16 червня 2011 року № 6-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянина Костенка Юрія Івановича щодо офіційного тлумачення окремих положень підпунктів 1, 2 пункту 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги» // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 6. — С. 59.

² Рішення Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року № 5-рп/2012 у справі про заборону розірвання договорів інвестування житлового будівництва // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://upiter/pls/wccu/P000?lang=0>.

ституційного контролю, так і загальнодержавного механізму захисту прав людини і громадянина в цілому.

Не випадково Голова Конституційного Суду Республіки Вірменія, член Венеціанської комісії професор Г. Арутюнян, проаналізувавши норми вітчизняного законодавства, яким врегульовано порядок надання офіційного тлумачення законів України, дійшов висновку, що «чинний в Україні інститут конституційного звернення громадянина де-факто є однією з форм конституційної скарги, оскільки, по суті, виконує функцію нормативної конституційної скарги»¹.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що використання положень герменевтики при реалізації Конституційним Судом України своїх конституційних повноважень також сприяє ефективному і правильному розумінню, а отже, й вирішенню важливих питань реалізації правових норм у разі їх застосування відповідними суб'єктами правовідносин у всіх сферах суспільного життя, укріпленню принципу верховенства права в Україні, конституціоналізації правового порядку, що є порукою надійного захисту прав і свобод людини і громадянина в нашій державі.

Головин А. С. Применение методов юридической герменевтики в интерпретационной деятельности Конституционного Суда Украины. В статье рассматриваются основы интерпретационной деятельности единственного органа конституционной юрисдикции Украины в контексте применения современной научной методологии исследования юридических текстов — юридической герменевтики. Особое внимание уделено анализу деятельности Конституционного Суда Украины по защите прав и свобод граждан при рассмотрении дел по конституционным обращениям об официальном толковании Конституции и законов Украины.

Ключевые слова: герменевтика классическая, герменевтика юридическая, гносеология, экспертиза правовая, эпистемология, интерпретация, герменевтические каноны, герменевтический круг, конституционный контроль, методы лингвистики, методы философии, правоинтерпретация, рефлексия, теория интерпретации, официальное толкование, юридический термин.

Holovin A. Application of methods of legal hermeneutics in the interpretational activities of the Constitutional Court of Ukraine. The article researches the principles of the interpretational activities of the sole body of the constitutional jurisdiction in Ukraine within the context of application of contemporary research methodology of legal texts — legal hermeneutics. Special attention is paid to analysis of activities of the Constitutional Court of Ukraine regarding protection of citizens' rights and freedoms while considering cases upon the constitutional appeals concerning official interpretation of the Constitution and laws of Ukraine.

Kew words: classical hermeneutics, legal hermeneutics, gnoseology, legal expertise, epistemology, interpretation, hermeneutic canons, hermeneutic circle, constitutional control, methods of linguistics, methods of philosophy, legal interpretation, reflection, theory of interpretation, official interpretation, legal term.

¹ Арутюнян Г. Г. Конституционализм: уроки, вызовы, гарантии. — К.: Логос. — 2011. — С. 77.